

Sisa József

VAJDAHUNYAD VÁRÁNAK 19. SZÁZADI RESTAURÁLÁSÁRÓL

Vajdahunyard vára a régi Magyarország egyik legbecesebb műemléke. Építészeti értéke, történeti jelentősége nyilvánvaló volt már a 19. században is. Ennek megfelelően a politikusok és a műemlékrestaurátorok érdeklődésének középpontjába került, és több szakaszban jelentős helyreállítási munkát végeztek rajta. A több generáció által véghezvitt restaurálás szövevényes története teljes mélységében még feldolgozásra vár. Most, e rövid előadás keretében csak néhány jelentősebb mozzanat felidézésre lehet vállalkozni.¹

A lényegében a 15. században, Hunyadi János idején emelt vár – bár bővítéseken és átalakításokon is átesett – a 19. század közepéig épen megmaradt. Az immár kincstári tulajdonban lévő épület 1854-ben azonban gyűjtogatás áldozata lett, leégett többek közt a teljes tetőzete. Talán épp ez a szomorú esemény nyitotta meg a helyreállítására irányuló törekvéseket. A legerősebb közvetlen indíttatást valószínűleg Arányi Lajos könyve adta. A *Vajdahunyard vára 1452. 1681. 1866. szóban és képen* című, Pozsonyban 1867-ben megjelent munkája az épület távlati és felmérési rajzainak alapvető gyűjteménye. Bár képzettsége és hivatása szerint orvos volt, Arányi saját maga végzett az épületen méréseket, melyeket másokkal dolgoztatott ki rajzá. A rajzokon kívül készítettett három makettet is; közülük egyet Rudolf főhercegnek, egyet a pesti, és egyet a kolozsvári nemzeti múzeumnak adományozott. Úgy gondolta, hogy ezután – ahogy ő fogalmazott – „csupán tetszhalál, nem pedig valóságos halál sújthatja [Vajda]-Hunyard várát, míg csak egyetlen példány marad fenn a 2000 nyomtatványból – és a három vármintából.”² Azonban Arányi – akit a későbbi MOB-iratok mint „hunyardvári dr. Arányi Lajos”-t említenek – természetesen nem nyugodott bele akár egy „tetszhalál”-ba sem, hanem javasolta a vár helyreállítási tervének elkészítése céljából egy bizottság felállítását, amely többek közt Henszlmann Imrétől, Lippert Józseftől és Friedrich Schmidtből állna. Korát megelőző gondolata, hogy a helyreállított váron az építők neveit megörökítő emléktábla lenne elhelyezendő – szavai szerint – „a testvéries kiegyezkedés jelképeül: magyar, rumuny és német nyelven.”³ Arányi egy röpiratban azt is megjelölte, mely várhelyreállítások szolgálhatnának példaként: Marburg, mely véleménye szerint „vajda-hunyardnak szakasztott képmása” –, a Koblenz mellett Stolzenfels vára, és Wartburg.⁴

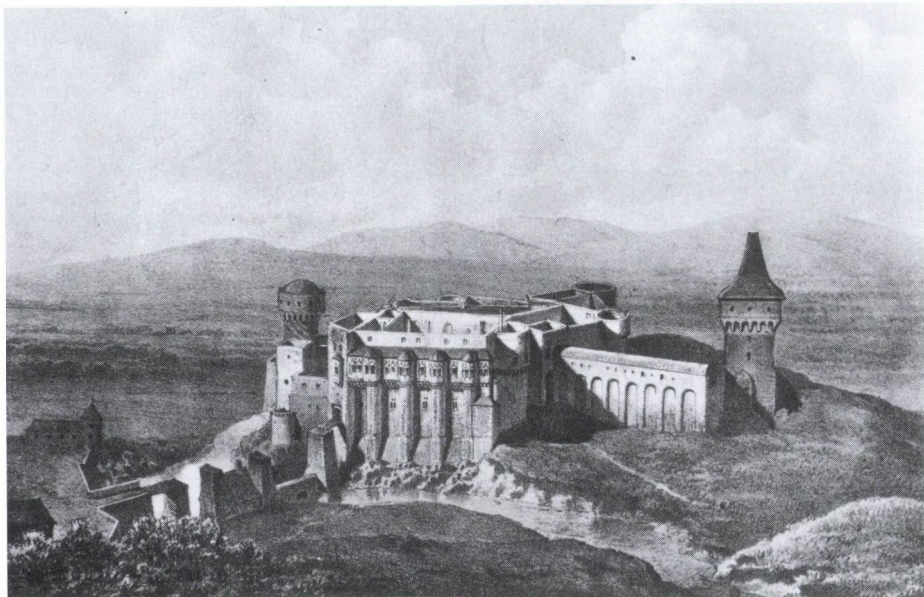
1867-ben Friedrich Schmidt, a bécsi Képzőművészeti Akadémia professzora és Közép-Európa legtekintélyesebb műemlékrestaurátora tanítvá-

nyai társaságában Vajdahunyadra látogatott. Az épületről rajzokat készítettek, melyek egy részét a Wiener Bauhütte albumában publikálták. Ezután Schmidt elkészítette a vár helyreállítási tervét, amiről a magyar közönséget Rómer Flóris tájékoztatta.⁵ Schmidt tervében viszonylag kevés beavatkozást irányzott elő. Elsődleges szándéka az épület lefedése volt, amit magas tetőidomokkal akart megvalósítani; ez a megoldás valamennyi későbbi helyreállítási tervet és lényegében az épület mai külső megjelenését előlegezte. Amikor azonban nagyon hamar komoly szándék jelentkezett a helyreállításra, a megbízást elhárította, és maga helyett kedvenc tanítványát, Schulcz Ferencet ajánlotta.

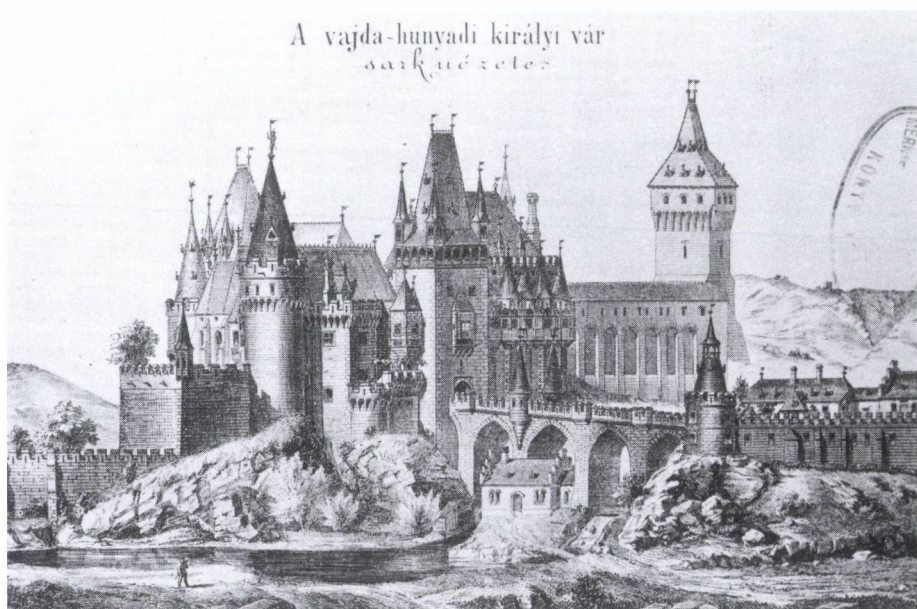
Az 1868-ban tervbe vett munka valójában több volt egyszerű restaurálásnál: a várat királyi vadászkastélynak szándékoztak kiépíteni. A kiegyezést követően ugyanis a magyar kormány egy építési programmal is kifejezésre kívánta juttatni „királyhűségét”, ami valójában inkább a létrejött alkotmányos rend egyfajta demonstratív ünneplése és szentesítése volt az 1867-ben magyar királlyá koronázott Ferenc József előtti hódolat formájában. E program királyi várak és kastélyok létesítését irányozta elő az ország különböző pontjain: „Ha meggondoljuk, hogy a francia királyoknak 85 fényes palotájuk volt, miért ne legyenek a magyar királynak is várak-jai, hogy az ország egyes részeit is meglátogathassa?”⁶ – tették fel a kérdést a kortársak. Ennek a – végül torzóban maradt – programnak fontos részét képezte a vajdahunyadi vár tervbe vett kiépítése. A Hunyadi család, így Mátyás király ősi kastélyának nemzeti jelentősége nyilván különös szerepet játszott kiválasztásában, és a régi és a jelenlegi magyar uralkodó közti valamilyen kontinuitás gondolatát is sejtette. Középkori vár újranelhasználása királyi család igényeit szolgáló rezidencia céljából ebben az időben Európa-szerte elterjedt gondolat volt. Az Arányi által említett Rajna-menti Stolzenfelsen kívül a legismertebb példa Pierrefonds, melyet III. Napóleon megbízásából Viollet-le-Duc épített újjá.

Schulcz Ferenc tervei közül csak a publikált távlati kép, metszetrajz és helyszínrajz ismert.⁷ A távlati kép magas tetőidomokkal, fiatornyokkal, lőréses mellvédekkel kiegészített, díszes, szinte mesebeli épületet ábrázol. Különösen hangsúlyos a kaputorony, fa galériájával és négy fiatornyával és a hímes torony a csúcsán díszelgő zászlótartó lovagfigurával. A lapról leolvasható a tervező nyilvánvaló szándéka a helyreállításon túllépő, a királyi lakhoz illő építészeti reprezentációra, amit minden bizonnyal el is vártak tőle. A hosszmetszeten látható az ún. Bethlen-traktus elé tervezett árkádsor, amelynek felső szintje még a kápolna oromzattal kiegészített homlokzatán is végigvonul. Nem került elő olyan alaprajz, amely részletezné, hogyan funkcionált volna az épület királyi lakként. Az általános elképzelés szerint az uralkodó és udvartartása magában a várban, a szolgazemélyzet a huszárvár nevű elővárban kapott volna helyet.⁸

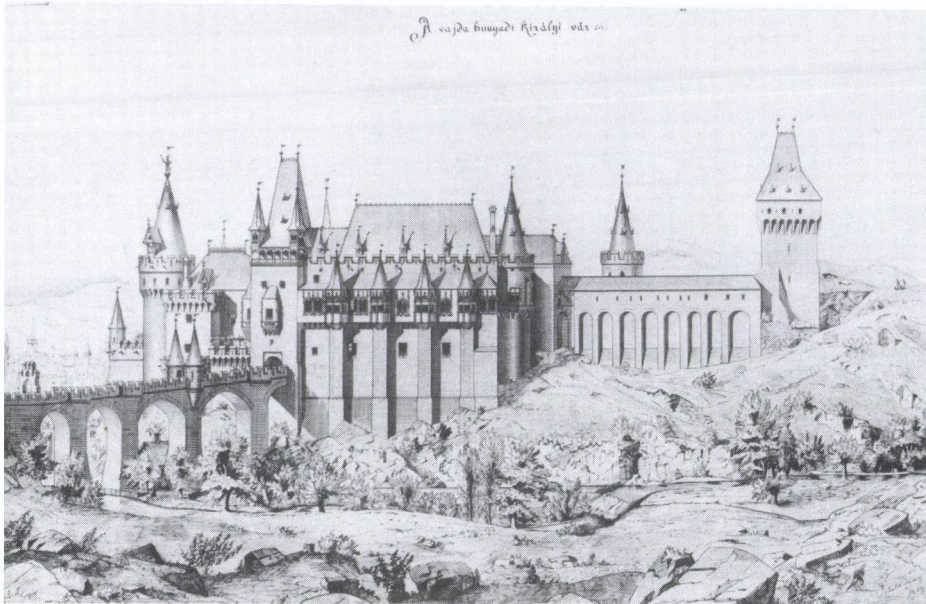
Schulcz első legfőbb ténykedése a főszárnyra irányult. 1869. június 4-én kelt jelentéséből kiderül, hogy egy részét lényegében lebontotta, illetve

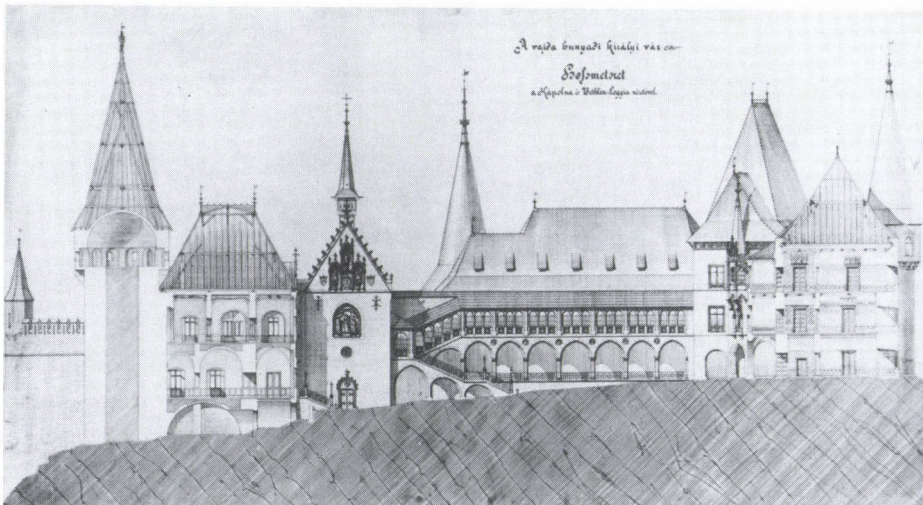
1. Vajdahunyad. A vár látképe az 1854-es tűzvész után. (Arányi Lajos: Vajda-Hunyad vára 1452. 1681. 1866. szóban és képpen. Pozsony, 1867. I. tábla)

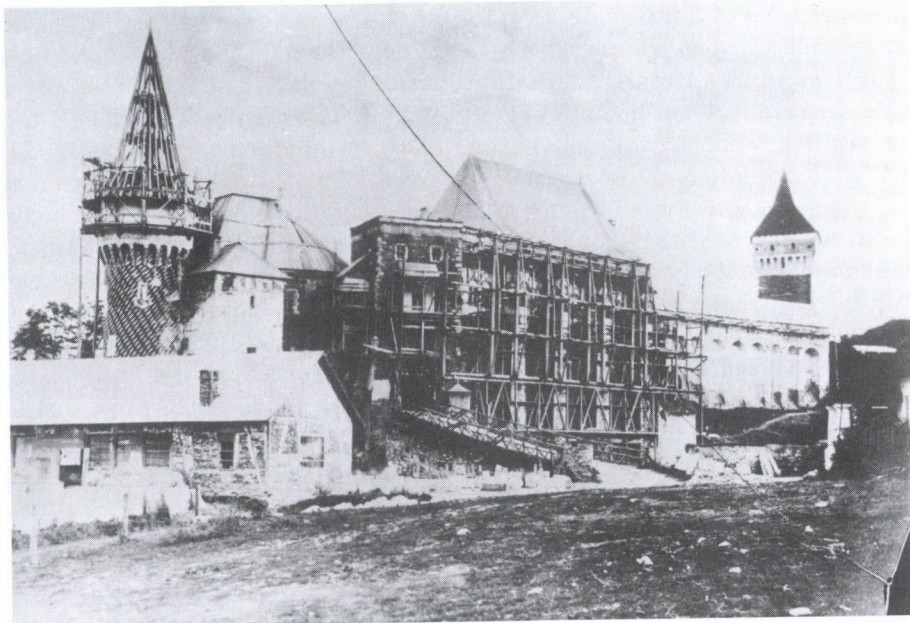
2. Vajdahunyad. Schulcz Ferenc helyreállítási terve, távlati rajz. (A vajda-hunyadi vár tervrajzai. A Magyar Mérnök-Egylet Közlönye, IV. 1870. XLIII. tábla)

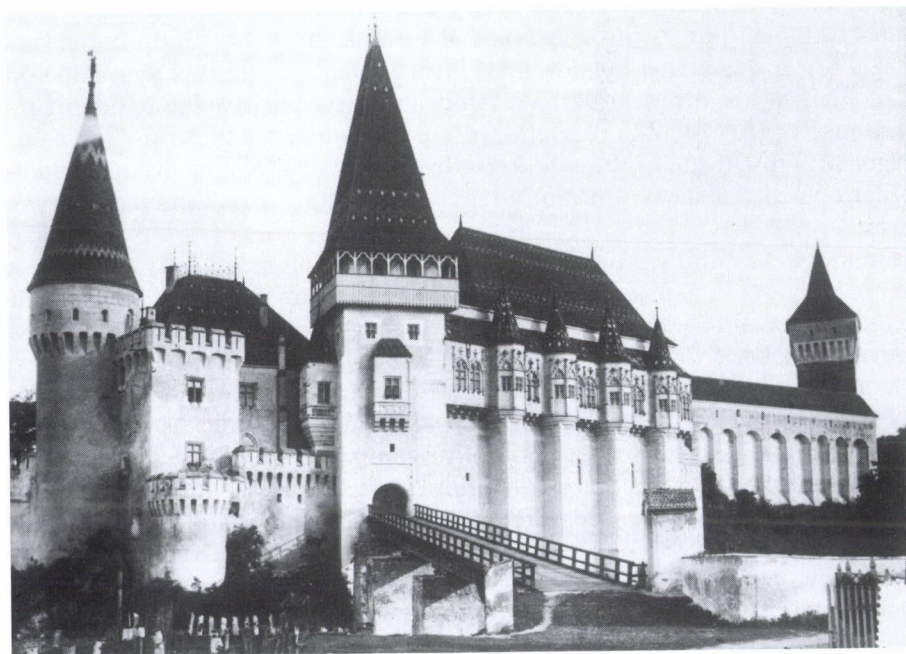
3. Vajdahunyad. Steindl Imre helyreállítási terve, távlati rajz. (Országos Műemlékvédelmi Hivatal, Tervtár)

4. Vajdahunyad. Steindl Imre helyreállítási terve, hosszmetset. (Országos Műemlékvédelmi Hivatal, Tervtár)

5. Vajdahunyad. A vár felújítás alatt. (Országos Műemlékvédelmi Hivatal, Fényképtár)

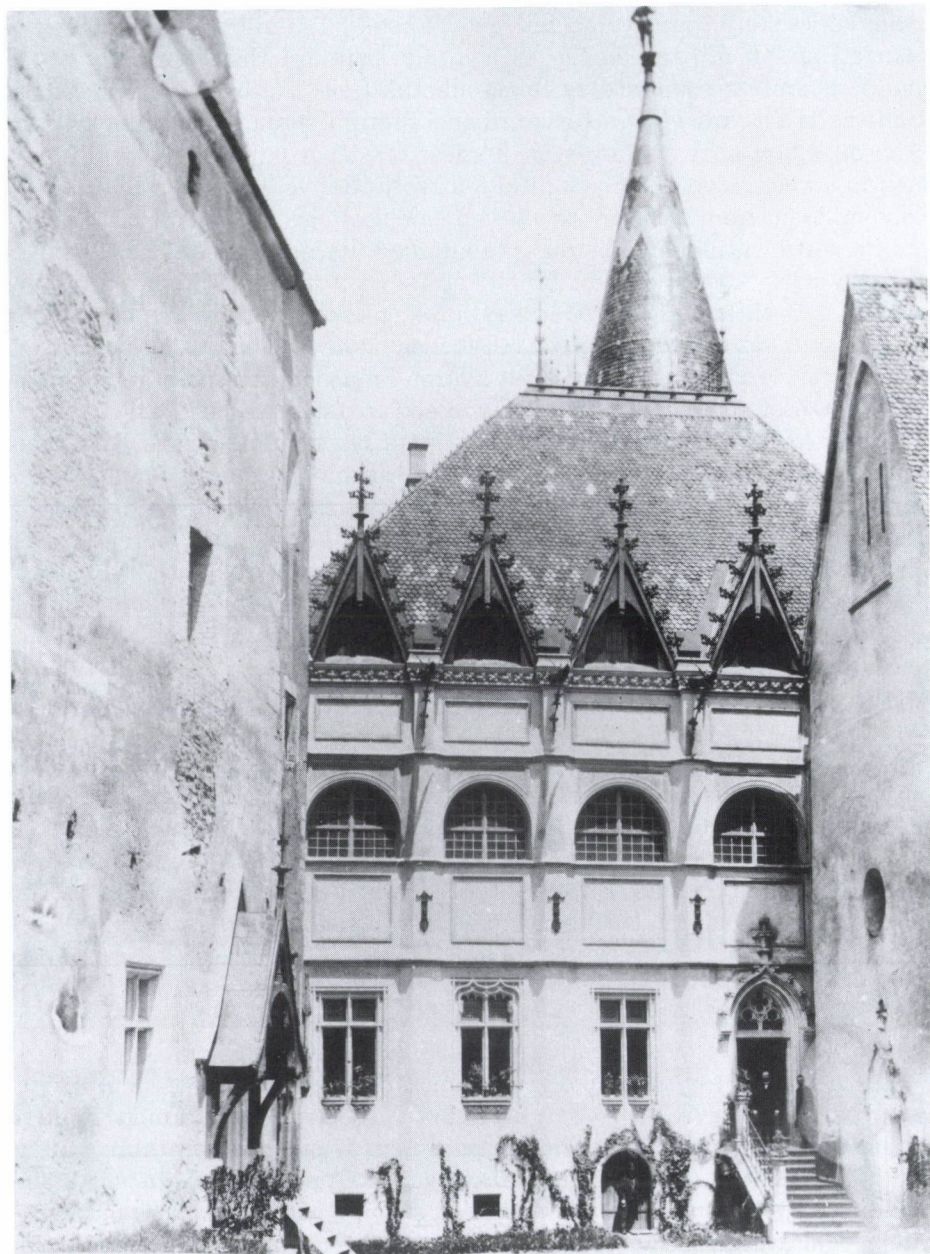

6. Vajdahunyad. A helyreállított vár. (Országos Műemlékvédelmi Hivatal, Fényképtár)

újjáépítette.⁹ Az itt található lovagteremről ugyanis ezt írta: „Ezen terem már leszedett, gyönyörű zárkövei s gerincei arra nyújtanak kilátást, hogy a régi kövek tán 1/4 része használható lesz.” Egyébként ezeket is utáncolgatásra ítélte.¹⁰ A fölötte lévő helyiséget Schulcz így jellemezte: „E terem talált köveiből kevés lesz használható, és majdnem az egész termet újból kell teremteni.”¹¹ A zárterkélyek sora sem járt sokkal jobban: „Az erkély minden köve egyébiránt a legnagyobb vigyázattal szedetett le, hogy később az erkély készítésénél mintául szolgálhasson.”¹² Hogy az eredeti kőanyaggal azonos kővel dolgozzanak, Schulcz megkereste és feltárta a dévai várhegy alján a régi kőbányát, ahol a középkorban a vár építéséhez a követ fejtették. A formák hitelességét azzal igyekezett biztosítani, hogy a vajdahunyadi építkezésre a bécsi Votivkirchéről szerződötetett kőfaragókat. Az utóbbi eset jelzi, mennyire egyet jelentett számára az új építés és a restaurálás. Örömmel írta az *Archaeologiai Értesítő* 1869 őszén: „A főterem fedélzetének homlokzatára okt. 3-án tétetett fel a bevezézési koszorú.”¹³ Egy év múlva Schulcz már a következőt jelenthette: „A (vajdahunyadi) vár munkájával meglehetősen haladok. A tetők gyorsan készülnek, s télre a vár állandó tetők alatt leszen ...”¹⁴

Ezt azonban Schulcz nem érthette meg, 1870. október 22-én váratlanul meghalt. Helyét Friedrich Schmidt egy másik tanítványa, Steindl Imre vette át. Steindl a helyreállításhoz átdolgozta Schulcz terveit.¹⁵ A megmagasítások és a tetőidomok megmaradtak, de számtalan fiatorony eltűnt. Ezáltal az épület megjelenése prózaibb és józanabb, de megvalósíthatósága realiztikusabb lett. A hosszmeteszetből kitűnik, hogy bár Steindl megtartotta a tervezett udvari loggiát, felső járatát nem vezette tovább a kápolna homlokzatán, és eltűnt a Bethlen-traktusra tervezett, túldimenzionált lőréses mellvéd is. Steindl részlettervei egyelőre nem azonosíthatók az Országos Műemlékvédelmi Hivatal tervtárában található, még érdemi feldolgozásra váró, zömében datálatlan és szignálatlan vajdahunyadi tervek között.

Amikor a vajdahunyadi vár 1868-tól kezdődő helyreállításáról és átépítéséről beszélünk, nem szabad elfeledni, hogy valóságos funkcióba állítását tervezték, továbbá hogy ekkor Magyarországon nem létezett műemléki szervezet. A bécsi Central-Commission már rég nem volt nálunk illetékes, magyar megfelelője még nem alakult meg. Amikor a Műemlékek Ideiglenes Bizottsága 1872-ben létrejött, Steindl Imre – aki maga is tagja volt a szervezetnek – beszámolót írt a vajdahunyadi helyreállításról.¹⁶ Az iratban Steindl többször hangsúlyozza az épület nemzeti fontosságát, amely a Hunyadi ház érdemei és dicsősége révén „őseink létének és tetteinek tanúja.” Rámutat, hogy „egy civilizált nemzetnek kötelessége a művészetet pártolni, és kegyelettel ápolni és fönntartani az előidőknek teremtő erő és művészi fejlődés által készített műveit.” Európai példákat is említ, így Pierrefond-t, Wartburgot és Marienburgot. Ezekhez képest nem tartja jelentősnek az általa igényelt összeget: „Figyelembe veendő itt, hogy egy

7. Vajdahunyad. A gótizált Mátyás-loggia. (Országos Műemlékvédelmi Hivatal, Fényképtár)

aránylag csekély összeggel (a fellegvári kastély 1,3 millióba¹⁷ kerülne) egy nemzeti emlék állíttatnék föl, és a király számára Erdélyben egy hozzá méltó, és emlékekben gazdag lakás alkothatnék ... a belső berendezés és kiállítás is fel van véve a tervezetben.” Steindl tudja, hogy a legkritikusabb az újabb kori épületrészek kérdése, és itt a purista helyreállítóhoz méltón érvel: „Azon némelyek által fölhozott ellenvetés, hogy a Bethlen- és Zólyomi-tract nem a középkorból való és ennél fogva nem szabad fölvétetniük a restaurációba egészen alaptalan; mert ha nem is lehet bebizonyítani, hogy azok még Hunyady János korában készíttetek, mégis azok, névszerint a Bethlen-tract, eredetüket a középkorból vették, mi kitűnik az ezen tractokhoz tartozó szeglettoronyból egy góth stylben, és egy az udvari oldalon volt karzatnak csak a múlt nyáron lehordott utolsó épületköveiből, mely karzatot a most épülő félbe lévő Bethlen-Loggia lesz hivatva pótolni, úgy hogy az nem lesz tulajdonképpen új építmény, hanem csak pótléka az azelőtt fönnállott, de átalakítások által félretolt építménynek.” Ennek a résznek a kiépítése gyakorlati megfontolásokból is szükséges, ugyanis „a Bethlen és Zólyomi tract ... összefüggésüknél fogva a kir: berendezések befogadására inkább alkalmasak mint a vár akár melyik helye.”

A munkálatok Steindl elképzelései szerint folytatódtak, azonban a felhasználható összegeket az országgyűlés pénzügyi bizottságának kezdeményezésére 1874-ben lecsökkentették, és az építkezés rövid úton történő befejezését rendelték el. Az év végén emiatt Steindl lemondott a művezetői állásról.

Nem biztos, hogy pusztán pénzügyi okok vezettek a vajdahunyadi vár építkezésének beszüntetésére. A helyreállításon túli, eredetileg kitűzött másik cél, vagyis hogy az uralkodó ide járjon vadászni, aligha látszott teljesülni. A jelek szerint Ferenc József semmilyen módon nem kötelezte el magát, hogy ide eljönne. Erzsébet királyné, a magyarok nagy barátja sem mondott többet, mikor 1870-ben megmutatták neki az épület terveit, hogy ha a vár elkészül, „egyszer meg fogja látogatni.”¹⁸ 1874-re világossá válhatott, hogy a királyi család soha nem fog itt tartózkodni. Vadászat céljára a magyar kormány egyébként is Ferenc Józsefnek ajándékozta a Budapest kényelmes közelségében található gödöllői kastélyt.

Steindl vajdahunyadi működését nemcsak dicstelen visszalépése árnyékolta be. Rá két évre, 1876-ban megjelent egy könyvecske, amely minden módon igyekezett őt befeketíteni, sajnos nem is sikertelenül. Már címe is árulkodik mondandójáról, illetve szándékáról: *A vajda-hunyadi vár restaurálásának története. Különös tekintette az ott történt károk- és visszaélésekre! A „magas kormány” és a „törvényhozó testület” figyelmébe ajánlva. A kis kötetet Schulcz József és Ángyán György jegyezte; az előbbi szerzőben a vár első restaurátorának, Schulcz Ferencnek a fivérét sejtjük. A könyvecske Steindl szerepét az épület helyreállításában negatívan igyekezett beállítani, Schulczot az épület megóvójának, Steindlt „sallangos és túlterhelt” forma előállítójának jellemezte, sőt nemtelen, személyes jellegű támadá-*

8. Vajdahunyad. A degótizált Mátyás-loggia. (Országos Műemlékvédelmi Hivatal, Fényképtár)

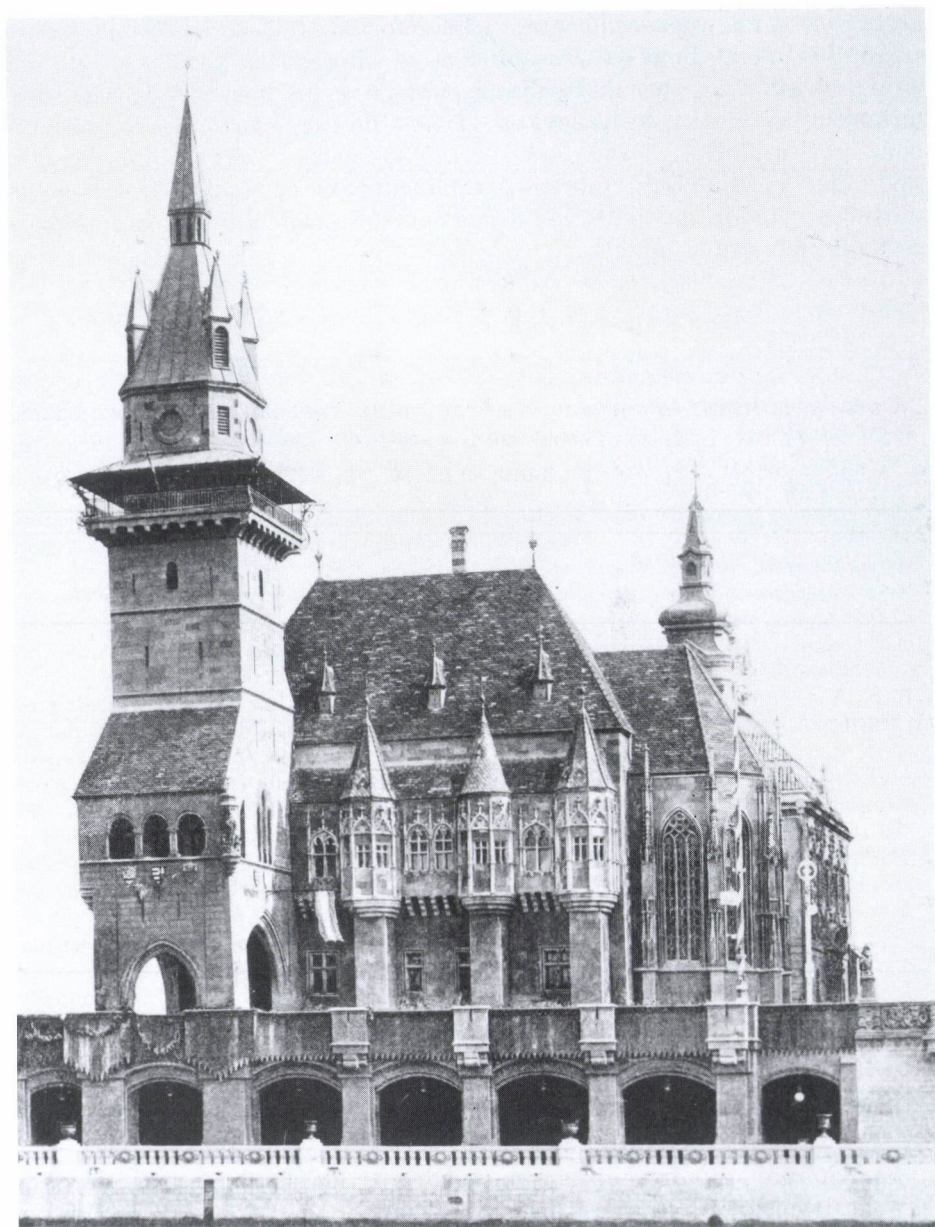
sokkal sem fukarkodott. Mindezt azért kell említeni, mert később általánossá lett az az alaptalan vélekedés, hogy amit Schulcz Ferenc jól elkezdet, azt Steindl Imre elrontotta. Így szerepel ez Möller István 1913-ban kiadott, a mai napig legteljesebb Vajdahunyad vár-monográfiájában,¹⁹ de még egy másik igen jeles szerző 1957-ben megjelent cikkében is hosszan és szó szerint idéz Schulcz és Ángyán rágalmozó könyvéből.²⁰

Steindl visszalépése után a vár befejezetlen maradt.²¹ A munkálatok ezután csak lassan csordogáltak. Ezen csak részben változtatott, hogy 1880-ban az épület a pénzügyminisztériumtól a vallás- és közoktatási minisztérium kezelésébe ment át. Az építés vezetésével Möller István bizottsági segédépítésszt bízták meg.

Sokszori kérelmezés után csak 1907-től állt rendelkezésre anyagi fedezet a helyreállítás tényleges folytatására, amely egészen az első világháború előestéjéig tartott. Ennek irányítását Möller István végezte. A részletek itt sem ismertek még. Annyi azonban bizonyos, hogy a tényleges helyreállításon kívül Möller a korábbi, Steindl nevéhez kapcsolódó és immár meghaladottnak ítélt beavatkozás egyes nyomait is eltörölte.²² Erre legszemléletesebb az Aranyház és a Mátyás-loggia példája. Az egyik tervlap jelzi a több stádiumban véghezvitt építést, bontást majd újabb építést, amin ez az épületrész átesett. Ugyanakkor udvari homlokzatán is változások történtek. Ide a restaurálás korábbi korszakában a főpárkányra gótizáló oromzatok sorát helyezték. Möller idejében ezek eltávolításával az épületrészt degótizálták.

A Mátyás-loggia falképeinek megőrzése, illetve általában új falképek festése önmagában izgalmas história. Fennmaradt három hosszú, frízszerű festmény, melyet ifj. Storno Ferenc festett 1886-ban egy közelebről meg nem határozott, a vajdahunyadi várban kialakítandó vadászszoba számára.²³ Állítólag ezt Rudolf főhercegnek szánták. A német romantika megkésett modorában készült képek témájukat a vadászéletből merítették: kivonulás a vadászatra; a vadászat; hazatérés a vadászatról. Az utolsó jelenet végén maga a vajdahunyadi vár látható. Az 1900-as évek elején az ország egyik legjelesebb festője, Székely Bertalan készített lenyűgöző vázlatokat egy falfestmény-ciklushoz, melyet a vajdahunyadi várba, jelesül a Mátyás-loggiába és talán az Aranyházba szánt.²⁴ Ezek is vadászatot ábrázolnak, de már egészen másfélét: a Csodaszarvas legendáját. Itt a magyar eredetmítosz gondolata találkozott az épület nemzeti jelentőségével.

A vajdahunyadi vár mint kép-téma már a 19. század közepén túllépett az egyszerű topografikus jellegű ábrázolásokon, és összekapcsolódott a Hunyadi-, illetve Mátyás-kultusszal.²⁵ Vízkelety Béla *A Hunyadi-ház diadal-ünnepe* című képe 1857-ben készült, amikor a vajdahunyadi vár leégve, tetőzet nélkül állt; a kép háttérében az épület idealizálva, mintegy későbbi, restaurált formáját előlegezve tűnik fel. Ligeti és Wagner *Mátyás király a vadászatról hazatér* című, 1886-os festményén már lényegében a helyreállított vajdahunyadi vár jelenik meg – ami természetesen anakronizmus –,

9. Az 1900-as párizsi világkiállítás magyar pavilonja. (Magyarország a párizsi világkiállításon 1900. Bp. 1901. 2.)

sőt a lovasok fölé magasodó épület válik jóformán a főszereplővé. Az szinte magától értetődő, hogy az Országház öt vár-ábrázolása között ott találjuk Vajdahunyadot is. De mindnyájunk előtt ismertek a vár építészeti átfogalmazásai is: a városligeti egykori Történelmi Főcsoport – sokak számára ez az igazi vajdahunyadi vár –, és az 1900-as párizsi világkiállítás magyar pavilonja. Történészek, műemlékrestaurátorok, építészek, festők tevékenysége nyomán az épület tényleges nemzeti szimbólummá vált és az is maradt mind a mai napig.

JEGYZETEK

- ¹ A mai napig legteljesebb áttekintés az épületről MÖLLER István: *A vajdahunyadi vár építési korai*. Budapest, 1913.
- ² ARÁNYI Lajos: *Vajdahunyad vára 1451. 1681. 1866. szobán és képen*. Pozsony, 1867. IV. Uo. 87.
- ⁴ *A vadahunyadi várnak társadalmi úton történő végleges kitatarozását ajánlja Dr. Arányi Lajos*. Pest, é. n. Poroszországhoz lásd Ursula RATHKE: *Preussische Burgenromantik am Rhein*. München, 1979.
- ⁵ R. F.: A vajda-hunyadi vár helyreállítása. *Vasárnapi Ujság*, XV. 1868. 271–272.
- ⁶ *Archaeologiai Értesítő*, III. 1870. 91.
- ⁷ A vajda-hunyadi vár tervrajzai. *A Magyar Mérnök-Egylet Közlönye*, IV. 1870. 552. XLI–XLIII. sz. tábla.
- ⁸ SCHULCZ Ferenc: Vajda-Hunyad váráról. *Századok*, III. 1869. 438.
- ⁹ *A Magyar Mérnök-Egylet Közlönye*, IV. 1870. 40–43.
- ¹⁰ *Archaeologiai Értesítő*, I. 1869. 253.
- ¹¹ *A Magyar Mérnök-Egylet Közlönye*, IV. 1870. 43. Uo. 42.
- ¹³ *Archaeologiai Értesítő*, II. 1869. 135.
- ¹⁴ *Archaeologiai Értesítő*, III. 1870. 284.
- ¹⁶ Országos Műemlékvédelmi Hivatal, Tervtár; Vajda-Hunyad. *Vasárnapi Ujság*, XXVIII. 1881. 760.
- ¹⁶ Országos Műemlékvédelmi Hivatal, Könyvtár. MOB iratok 5/1873.
- ¹⁷ A szövegben itt 13 millió szerepel, de a beadvány végén található számfűzésből ki-
derül, hogy Steindl természetesen 1,3 millió forintra gondolt.
- ¹⁸ *Fővárosi Lapok*, VII. 1870. 309.
- ¹⁹ MÖLLER I. jegyz. i. m. 30.
- ²⁰ GERŐ László: Hunyadi János vajdahunyadi vára. *Műemlékvédelem*, I. 1957. 87–90.
- ²¹ Dr. HENSZLMANN Imre: Évi jelentés a magyarországi műemlékek ideigl. bizottságának 1874-dik évi működéséről. *Archaeologiai Értesítő*, IX. 1875. 6.
- ²² A Műemlékek Országos Bizottságának iratai az Országos Műemlékvédelmi Hivatalban, vonatkozó tervek az Országos Műemlékvédelmi Hivatal tervtárában, fényképek az Országos Műemlékvédelmi Hivatal fotótárában.
- ²³ A festmények a Storno család egykori soproni műtermében, a Soproni Múzeum kezelésében vannak.
- ²⁴ LYKA Károly: Székely Bertalan új kartónjai. *Művészet*, I. 1902. 119. BASICS Beatrix: A nemzettudat változása a magyar történelmi festészetben és grafikában 1848–49 után, in HOFER Tamás (szerk.): *Magyarok kelet és nyugat között. A nemzettudat változó jelképei*. Budapest, 1996. 148–150. a vázlatok a Magyar Nemzeti Múzeum Grafikai Osztályán találhatóak.
- ²⁵ KESERŰ Katalin: Várábrázolások. Táj és történelem a historizmus festészetében Magyarországon, in ZÁDOR Anna (szerk.): *A historizmus művészete Magyarországon*. Budapest, 1993. 223–241.